

Changamoto Zinazowakabili Walimu katika Ufundishaji wa Kiswahili katika Shule za Upili Nchini Kenya

Lina Akaka

Ikisiri

Maendeleo ya lugha au somo la Kiswahili katika nyanja za elimu nchini Kenya, kabla na baada ya uhuru, yalitegemea mapendekezo ya tume zilizoundwa. Baadhi ya tume hizo zilikitambua Kiswahili ingawa kwa kukipa nafasi ya pili baada ya lugha ya Kiingereza. Jambo hili lilitokea kwa sababu Kiingereza kilikuwa kimeshapewa hadhi ya kuwa lugha rasmi kwa hivyo kikawa lugha ya kufundishia katika viwango vyote vya shule na vyuo isipokuwa kwa darasa la kwanza hadi la tatu (Chimerah, 1998). Wakoloni waliotawala Kenya, tofauti na waliotawala Tanzania, hawakukistawisha Kiswahili. Tume za elimu zilizoundwa kutathmini masuala ya elimu wakati wa enzi za ukoloni zilikipuuza Kiswahili katika sera za elimu na kuzipa hadhi lugha za kimakabila pamoja na Kiingereza. Changamoto wanazokumbana nazo walimu wa Kiswahili wanapofundisha Kiswahili katika shule za upili zitajadiliwa kwa misingi ya sera ya elimu na motisha kutoka kwa wadau kama vile wachapishaji, walimu wakuu, wanafunzi wenyewe na vyuo vikuu ambavyo huandaa walimu kufundisha katika kiwango hicho. Matatizo yatakayoshughulikiwa ni pamoja na mbinu zinazotumiwa katika ufundishaji wa Kiswahili, vifaa vya kufundishia na changamoto zinazotokana na sera ya elimu kuhusu somo hili pamoja na suala la uchapishaji.

1.0 Utangulizi

Nafasi ya Kiswahili katika mfumo wa elimu kabla na baada ya uhuru ilikuwa ikitegemea tume, hasa baada ya kuundwa kwa tume zinazotoa mapendekezo kuhusu mwelekeo wa elimu nchini. Kati ya tume nyingi zilizoundwa, zikiwemo ya Ominde (1964), Wamalwa (1972), Gachathi (1976) na Kamunge (1988), Tume ya Mackay (1981) na Tume ya Koech (1999) zitabaki katika kumbukumbu za kihistoria kama tume zilizoendeleza sana Kiswahili nchini Kenya kwa kupendekeza kuwa kiwe somo la lazima katika shule za msingi na sekondari.

Viongozi walioshika hatamu za uongozi, walitofautiana sana kuhusu matumizi ya lugha ya Kiswahili kama lugha ya taifa na hata lugha ya kufundishia. Iliafikiwa kuwa kitumiwe pamoja na lugha za makabila kama lugha ya kufundishia katika madarasa matatu ya kwanza katika shule za msingi na kifundishwe kama somo kuanzia darasa la nne hadi la saba lakini bila kutahiniwa. Hata hivyo, nafasi ya lugha ya Kiswahili katika harakati za ukombozi haingepuuzwa. Viongozi walitambua kuwa umoja wa taifa ungepatikana katika kuzungumza lugha moja ya Kiswahili. Lugha hiyo iliwasaidia pia katika shughuli za kiutawala. Chimerah (1998:98) anasema kuwa mnamo mwaka 1974, hayati Jomo Kenyatta aliidhinisha uamuzi uliofanywa na baraza tawala la chama cha KANU (Kenya African National Union) kuwa Kiswahili kiwe lugha ya taifa. Isitoshe, akapendekeza kuwa mijadala ya bunge ifanywe katika lugha ya Kiswahili. Pendekezo hili lilipata pingamizi kali

kutoka kwa baadhi ya wanasiasa kwa madai kuwa Kiswahili ni Kiarabu (Chimerah, 1998:98).

Ufundishaji wa lugha ulimwenguni una historia ndefu na mabadiliko ya mbinu za ufundishaji yanaakisi haja iliyopo kwa wanafunzi. Inakadiriwa kuwa asilimia 60 ya idadi ya watu duniani wana uwili au wingilugha. Suala la ufundishaji lugha lilianza kutiliwa mkazo katika nchi za Kimagharibi mapema katika karne ya 14 wakati Kilatini ilipokuwa lugha pekee ya matumizi katika shughuli za biashara, elimu, dini na utawala. Hata hivyo, katika karne ya 16, lugha za Kiingereza, Kifaransa na Kiitaliano zilianza kutambuliwa kwa sababu ya mabadiliko ya kisiasa kama wanavyosema Richards na Rodgers (1986). Wanaisimu hawa wametathmini mitazamo mbalimbali ya ufundishaji wa lugha kuanzia ile ya kiasili ya kutafsiri sarufi hadi ya moja kwa moja ambapo mkazo ulikuwa kuzungumza kuliko kuandika. Mitazamo hii ilifuatiwa na uundaji wa jedwali la abjadi za kifonetiki za kimataifa mwaka 1886 ili kuwezesha unukuzi sahihi wa sauti za lugha yoyote ile. Mbinu za ufundishaji wa lugha ni suala linalozua mijadala kati ya wanaisimu na wataalamu wengi wa elimu duniani. Wingilugha duniani sasa limekuwa jambo lisiloepukika katika mawasiliano baina ya watu kutoka mataifa mbalimbali kwa sababu ya maendeleo ya kiuchumi, kielimu, kisiasa na kibiashara. Ufundishaji wa Kiswahili shuleni unatakiwa kuwa jambo la kuzingatiwa kwa sababu ya hadhi mpya ya Kiswahili kama lugha rasmi kuanzia mwaka wa 2010 baada ya kuidhinishwa na katiba mpya pamoja na kufufuliwa kwa Jumuiya ya Afrika Mashariki. Kiswahili kitakuwa lugha muhimu katika kuendeleza shughuli mbalimbali baina ya mataifa yaliyo na uanachama katika jumuiya hii. Kwa hivyo ni muhimu kutathmini ufundishaji wake, hususan nchini Kenya.

Umuhimu wa mwalimu wa Kiswahili kufahamu nadharia za upokeaji wa lugha ya pili ni jambo lisiloweza kuepukika. Mackey katika Fasold na Linton (2006:458) wanasema kuwa kuna uhusiano mkubwa kati ya nadharia za upokeaji wa lugha ya pili na ufundishaji wa lugha hiyo. Wanaendelea kusema kuwa maendeleo katika utafiti wa ujifunzaji wa lugha ya pili na nadharia ya kiisimu zimeathiri ujifunzaji na ufundishaji wa lugha. Kwa hivyo, kutokana na matokeo ya utafiti inapendekezwa kuwa, mwalimu wa lugha anapaswa kuchagua mbinu za ufundishaji zinazofaa kutegemea usuli wa wanafunzi, viziwi vya kitaasisi na muktadha anamofanyia kazi. Vilevile, mwalimu azingatie tajiriba pamoja na ung'amuzi alionao kuhusu mbinu zinazoweza ufundishaji wa lugha katika darasa lake. Anayoyasema Mackey ni mambo muhimu sana katika ufundishaji wa lugha. Hata hivyo, nadharia isiongoze kinachofanyika darasani bali mwalimu awe mbunifu kutegemeana na muktadha wa darasa lake.

Kuna tafiti mbalimbali kuhusu ufundishaji wa lugha. Mackey katika Fasold na Linton (2006:455-456) anaeleza kwa kuna mbinu mbalimbali ambazo zimejaribiwa katika ufundishaji wa lugha bila mafanikio. Mathalani, ufundishaji wa lugha kimawasiliano mbinu inayojumuisha stadi zote za ufundishaji lugha

zikiwemo kuzungumza, kusikiliza, kusoma na kuandika. Matumizi ya mbinu hii humshirikisha mwalimu kama mshauri na mwelekezi, kujibu maswali na kuunda muktadha mwafaka wa ujifunzaji ambamo wanafunzi wanaweza kujihusisha katika uwasilianaji wenye maana. Walimu wanaofundisha lugha hutumia zaidi ya mbinu moja ya ufundishaji kutegemeana na malengo ya somo, sifa za wanafunzi, na kadhalika.

Mara tu baada ya uhuru nchini Kenya, mbinu za ufundishaji wa Kiswahili katika shule za upili zimekuwa zikibadilika kadiri mtalaa unavyobadilika. Baadhi ya mbinu hizi ni kama vile ufundishaji wa msamiati bila kuzingatia matumizi yake katika sentensi. Mbinu hiyo ilifuatiwa na mbinu ya kusoma na baadaye mbinu ya kimawasiliano ya ufundishaji wa Kiswahili ikaanza kuzingatiwa. Mbinu hizi zina msingi wake katika sifabia za ufundishaji wa lugha kote ulimwenguni. Mwalimu wa Kiswahili anapaswa kufahamu mbinu na mikakati kadha wa kadha ya ufundishaji wa lugha ya Kiswahili. Ufahamu huu utamwezesha kutambua mbinu zinazofaa kutumiwa kufundishia kutegemeana na tofauti za wanafunzi darasani.

Sure na Webb (2000) wanasema kuwa asilimia 16 ya Wakenya wanazungumza Kiingereza kama lugha yao ya pili. Kwa hivyo, inakisiwa kuwa, takriban asilimia 60 ya wanafunzi nchini Kenya wamejifunza Kiswahili kama lugha yao ya pili baada ya kujifunza lugha mama. Wengi wakiwa wamejifunza Kiswahili katika mazingira yasiyo rasmi na wengine wakiwa wamejifunza shuleni. Hali hii ina maana kuwa mwalimu wa Kiswahili anakabiliwa na changamoto za sera ya elimu kuhusu ufundishaji wa Kiswahili mbali na changamoto zinazotokana na wanafunzi wenyewe.

2.0 Changamoto za Ufundishaji

Stadi za ufundishaji na ujifunzaji Kiswahili zilizopendekezwa na Taasisi ya Elimu Kenya pamoja na wadau wanaohusika, ni za ufundishaji wa lugha kimawasiliano ambazo zinajumuisha stadi za kusikiliza, kuzungumza, kuandika na kusoma. Mackey katika Fasold na Linton (2006) anaeleza kuwa stadi hizi zinatumiwa madarasani kote ulimwenguni. Mtazamo huu wa ufundishaji lugha unatofautiana na mingine iliyotangulia kwa kuwa unasisitiza mawasiliano kama njia ya kurahisisha ukuzaji wa lugha. Hata hivyo, mtazamo wa kimawasiliano katika ufundishaji wa Kiswahili nchini umekuwa na changamoto kwa kiwango cha kitaasisi. Shule nyingi hazina vifaa vya kutosha vya kufundishia. Krashen (1982) anaafikiana na wazo hili anaposema kuwa wajibu wa mwalimu unavuka mipaka ya darasa. Mwalimu anastahili kuwapa wanafunzi vifaa vitakavyowawezesha kujifunza hata wakiwa wenyewe. Vifaa hivi anavyozungumzia Krashen ndivyo vinavyozua changamoto kuu katika ufundishaji wa Kiswahili katika viwango vyote vya shule za upili nchini.

Mnamo mwaka wa 2002, serikali ilianzisha shule za upili katika shule za msingi za umma. Shule hizi zinapata ufadhili wa Hazina ya Maendeleo. Umekuwa mradi ghali kwa Hazina hizi kugharamia ununuzi wa vitabu na vifaa vingine vya kufundishia. Zimefanikiwa tu katika kununua nakala moja au mbili za vitabu vya kurejelewa na walimu. Si ajabu mwanafunzi kusoma lugha ya Kiswahili mwaka mzima bila kurejelea kitabu cha kiada. Hali hii husababisha wanafunzi wasipitishwe katika stadi zote za ujifunzaji wa Kiswahili na kuwakosesha ujuzi wa stadi zote. Aghalabu, wanafunzi hukabiliana na usomaji wa taarifa katika mitihani peke yake. Mbali na kuwa mradi huu umekuwa tishio kwa viwango vya elimu ya sekondari nchini, umekuwa changamoto kwa kukabiliwa na upungufu wa walimu. Idadi kubwa ya walimu wanaoajiriwa kufundisha katika shule hizi changa, hawana ujuzi wa kufundisha katika kiwango hiki.

Sera ya elimu kuhusu ufundishaji wa Kiswahili ni miongoni mwa matatizo mengine mengi yanayokabili ufundishaji wa Kiswahili katika shule za upili. Kiswahili kimekuwa lugha ya taifa kwa muda mrefu. Kimepewa pia hadhi mpya kikatiba kama lugha rasmi. Licha ya haya, hakitumiwi kama lugha ya kufundishia; na isitoshe kimepewa vipindi vichache sana katika ratiba ya masomo ikilinganishwa na muda uliotengewa ufundishaji wa lugha ya Kiingereza. Somo la Kiingereza lina vipengele sawa na Kiswahili; vikiwemo sarufi, msamiati, matamshi, ufahamu, insha, fasihi simulizi na fasihi andishi. Katika ratiba ya masomo, vidato vya kwanza na pili hupewa vipindi vitano kwa wiki, yaani kimoja kila siku. Vidato vya tatu na nne hupewa vipindi sita kwa wiki yaani kimoja kila siku isipokuwa siku moja ambapo vipindi viwili hufundishwa. Hali hii ni tofauti na mambo yalivyo katika somo la Kiingereza kwa kuwa, vidato vya kwanza na pili huwa na vipindi saba kwa wiki huku vidato vya tatu na nne vikiwa na vipindi vinane kwa wiki. Licha ya haya yote mwalimu wa Kiswahili hutarajiwa kupitia vipengele hivi vyote na wanafunzi darasani kwa muda mfupi kuliko ule anaopewa mwalimu wa somo la Kiingereza. Kwa hivyo, muda unaotengewa ufundishaji wa somo la Kiswahili pia huwa changamoto kwa kuwa humlazimu mwalimu kukwepa kufundisha stadi ya kusoma na kusikiliza ili akamilishe silabasi kabla ya wanafunzi kuanza mtihani wa kitaifa. Kutokana na hali ilivyo sasa, muda uliotengwa kufundisha lugha ya Kiswahili utabaki kuwa changamoto kwani waundaji sera za elimu hawana msukumo wa kubadilisha hali iliyopo.

Baadhi ya mapendekezo yaliyokuwa yakitolewa na tume mbalimbali za Kiswahili kuhusu mkabala wa elimu nchini hayakuwa yakitekelezwa. Miongoni mwa mapendekezo haya ni yale yaliyofanywa na Tume ya Koech (1999) ambapo ilipendekezwa kuwa masomo ya lugha ya Kiswahili na Fasihi ya Kiswahili, yafundishwe kama masomo mawili tofauti. Uamuzi wa kuunganisha vipengele hivi viwili vya lugha ya Kiswahili umekuwa changamoto kwa walimu kwani wao

hujikuta wakiegemea zaidi upande wa fasihi kuliko lugha. Walimu na wanafunzi huitilia mkazo fasihi kuliko lugha. Utafiti unaonesha kuwa fasihi huchangia sana matokeo mazuri ya mitihani ya kitaifa ya Kiswahili. Hali hii imesababishwa na kutokuzingatia kwa makosa ya sarufi katika usahihishaji wa mitihani ya fasihi kama ilivyo katika mitihani ya lugha. Isitoshe mwalimu mmoja hawezi kumudu nyanja zote za somo la Kiswahili. Kwa hivyo, baadhi ya walimu hukwepa kufundisha lugha kwa hofu ya kuulizwa maswali darasani kuhusu mambo wasiyoyaelewa.

Jambo linalochangia kuwapo kwa hali hii ni kukosekana kwa warsha za kuwapiga msasa walimu wa Kiswahili kama zinazoandaliwa mara moja kila mwaka kwa walimu wote wa masomo ya sayansi na hisabati kote nchini. Pengine warsha kama hizi zikiandaliwa kwa walimu wa Kiswahili nchini, watakuwa na ujuzi pamoja na ujasiri zaidi wa kufundisha lugha darasani badala ya kuegemea sana upande wa fasihi. Ufundishaji wa lugha nchini Kenya umesukumwa pembeni. Hali hii inadhihirika katika mawasiliano ya wanafunzi katika lugha ya Kiswahili ambapo mwanafunzi hawezi kujieleza pasi kutumia neno la Kiingereza au *sheng*. Ufundishaji na ujifunzaji wa lugha ya Kiswahili ungeimarika zaidi iwapo masomo ya fasihi na lugha yangefundishwa na kuratibiwa kama masomo yanayojisimamia pasi kuyajumuisha kama somo moja. Hali hii ingebadilishwa, ufundishaji wa Kiswahili ungezingatiwa na kusababisha kuimarishwa kwa stadi zote za ufundishaji kiutendaji miongoni mwa wanafunzi katika viwango vyote. Hali ilivyo sasa, suluhu isipopatikana matumizi ya Kiswahili sanifu yatasalia tu madarasani.

Halikadhalika, waandishi wa vitabu hutofautiana katika masuala mbalimbali kuhusu vipengele vya lugha kwa sababu ya mielekeo tofauti ya kinadharia. Tofauti hizi humwacha mwalimu wa lugha ya Kiswahili asiye na uelewa wa nadharia za sarufi ya Kiswahili katika njia panda. Hata hivyo, Taasisi ya Elimu nchini imejaribu kuorodhesha vitabu vilivyoidhinishwa kwa ufundishaji wa lugha. Licha ya kuwa na orodha ya vitabu vya kiada katika kila shule, inakuwa nje ya uwezo wa mwalimu kuwazuia wanafunzi kusoma vitabu vingine ambavyo havijapendekezwa. Waandishi wengi bandia wamechipuka na kuchapisha vitabu wanavyosambaza katika soko huria la vitabu. Jambo linalokera zaidi ni kwamba bei ya vitabu hivi ni nafuu ikilinganishwa na bei ya vitabu vilivyoidhinishwa. Kurekebisha walichosoma wanafunzi hawa katika vitabu bandia huwa changamoto kubwa kwa mwalimu anayefundisha Kiswahili. Wachapishaji pia wanachangia sana katika kuchapisha vitabu vya viwango vya chini. Hawavitathmini kwa makini vitabu hivyo kwa sababu zao binafsi.

Ufundishaji wa Kiswahili katika shule za upili umegawanywa katika sehemu mbili ambazo ni sarufi na fasihi. Aidha, kuna fasihi andishi na simulizi. Tatizo lililo

katika ufundishaji wa sehemu ya fasihi andishi, inayohusu usomaji na uhakiki wa vitabu ni kutahiniwa kwa kitabu kimoja kwa muda mrefu. Kitabu kinapotumika kwa zaidi ya miaka minne kinazua hatari ya wanafunzi kukisoma tu kwa sababu ya kufaulu mtihani wala sio kupata ujuzi wa kuhakiki kazi za kifasihi. Hali hii pia huwafanya walimu kubashiri maswali yatakayotahiniwa kwa kurejelea maswali ya mitihani iliyopita. Kwa hivyo, lengo la kufaulu mtihani linatiliwa mkazo kuliko lengo la kupata ujuzi wa uhakiki. Matini teule za fasihi katika shule za upili zina miongozo iliyoandikwa na waandishi mbalimbali. Licha ya kuwa miongozo hii inawasaidia wanafunzi katika uhakiki wa matini za fasihi, ni tishio kubwa katika ufundishaji wa fasihi. Huwafanya wanafunzi kuzembea katika kusoma na kuhakiki matini zilizopendekezwa. Wengi huishia kusoma mihtasari ya hadithi katika miongozo na mengineyo yaliyohakikiwa kimuhtasari kuhusu wahusika, maudhui na matumizi ya lugha. Kwa hivyo, walimu hukabiliwa na changamoto ya kusoma matini na wanafunzi darasani licha ya kuwa wakati huwa mfupi.

Ukosefu wa msukumo binafsi wa kusoma matini teule miongoni mwa wanafunzi huzuia pia azma ya mwalimu ya kuwahusisha wanafunzi katika ufundishaji wa kimawasiliano. Mwalimu anapogundua kuwa ni wanafunzi wachache wanaoshiriki katika majadiliano, huishia kuwakariria tu yaliyo katika matini na kuwapa kumbukumbu za kunakili katika madaftari yao. Ufundishaji wa aina hii wa fasihi haumsaidii sana mwanafunzi anayetarajia kusoma fasihi katika kiwango cha juu.

Ufundishaji wa kipengele cha ushairi katika fasihi umekuwa changamoto kubwa kwa walimu wengi kwa kuwa wengi hawajaumudu ushairi. Isitoshe hakuna vitabu maalumu vya ushairi vilivyopendekezwa kwa ajili ya kufundisha ushairi. Walimu wengi huishia kununua vitabu vyovyote vilivyoandikwa kuhusu ushairi. Waandishi bandia wanaoandika kuhusu ushairi wametambua pengo hili na kutumia nafasi hiyo kuzua istilahi mbalimbali zinazorejelea bahari za ushairi, mishororo na vipande na kuzua utata katika ufundishaji wa mashairi kwa kuwa hakuna vitabu maalumu vinavyotumiwa na shule zote nchini.

Utanzu wa fasihi simulizi ulianza kufundishwa mwaka wa 2004 katika shule za sekondari nchini Kenya. Fasihi simulizi hufunzwa katika lugha ya Kiswahili na mpaka sasa haijabainika iwapo mwalimu anapaswa kufundisha fasihi simulizi ya Waswahili au ya jamii mbalimbali nchini. Aghalabu yaliyoandikwa kuhusu fasihi simulizi katika vitabu vilivyopendekezwa kufundishia hurejelea fasihi simulizi ya jamii mbalimbali nchini. Isitoshe havitoi maelezo ya kina. Mwalimu hukabiliwa na changamoto kwa kuwa hawezi kueleza zaidi ya yale anayoyasoma vitabuni. Wanafunzi wa sasa pia hawajakuzwa na kulelewa katika mazingira ya kiutamaduni yatakayowawezesha kulelewa fasihi simulizi ya jamii zao. Jambo hili hutatiza

ujifunzaji wa utanzu wa fasihi simulizi kwa sababu mwalimu huwa hana ufahamu wa tamaduni zote nchini ilhali wanafunzi pia hawafahamu tamaduni zao. Hali hii inatatiza kwa sababu kama anavyosema Balisidya katika Temu na Mbogo (1987:14), baada ya mwanafunzi kuhitimu kidato cha nne, ufundishaji wa mwalimu unatakiwa kumwezesha kuwa na nadharia madhubuti za kumfanya aitambue dhana ya fasihi simulizi na kanuni mbalimbali za mwenendo wake katika jamii. Mambo haya yatamsaidia kukabili masuala mbalimbali yatokanayo na mfumo wa maisha aliyomo. Pili, mwanafunzi huyo aweze kubuni, kutumia na kueneza fasihi simulizi hiyo kwa kutumia njia yoyote iliyo katika uwezo wake, kama vile redio, televisheni na nyinginezo.

Maoni ya Balisidya kuhusu lengo la ufundishaji wa fasihi ni mazuri isipokuwa lengo hili litafikiwa iwapo vifaa vitakavyoweza ufundishaji wa utanzu huu wa somo la Kiswahili vitakuwepo shuleni. Hali halisi ilivyo katika shule nyingi humu nchini ni kwamba kuna changamoto anuwai za fedha za kugharamia vifaa kama vile vinasauti, maandalizi ya sherehe zinazoonesha matumizi ya vipera vya fasihi simulizi, kuhudhuria shughuli za kiutamaduni, kuzuru sehemu za nchi ambako mambo ya kiutamaduni yangali yanazingatiwa pamoja na matumizi ya picha na sinema za kimasomo kuhusu fasihi simulizi.

Krashen (1982:10) anasema kuwa ustadi wa kupokea lugha haujitokezi waziwazi. Pia mpokeaji lugha huwa hana ufahamu ulio wazi wa kanuni za lugha anazopokea. Kutokana na mawazo ya Krashen kuhusu upokeaji lugha, changamoto inayomkabili mwalimu anayefundisha lugha ya Kiswahili ni kufundisha sarufi sahihi ya Kiswahili katika mazingira ambamo jambo hili litaonekana kama ukiushi wa kaida iliyozoea. Wanafunzi huzungumza *sheng* ambayo huwa na athari kubwa katika ujifunzaji wa Kiswahili sanifu. Kiswahili sanifu nchini Kenya kimesalia madarasani, katika vyombo vya habari, mabango na matangazo ya biashara na wanasiasa. Kila mahali watu huzungumza Kiswahili kisicho sanifu ndipo Mukhwana (1995) akauliza iwapo Kiswahili sanifu kipo au la. Kwa hivyo, inakuwa changamoto kwa mwalimu wa Kiswahili kuondoa kile ambacho tayari kimejikita akilini mwa mwanafunzi.

Licha ya kuwa kuna upungufu wa walimu wa somo la Kiswahili nchini, tume ya kuajiri walimu nchini ina sera zinazoonekana kupendelea somo la Kiingereza. Walimu wa Kiswahili hupaswa kufundisha somo la Kiswahili pamoja na mojawapo ya masomo ya sayansi za kijamii kama vile Jiografia, Historia na Dini. Kwa upande mwingine, walimu wa somo la Kiingereza hufundisha lugha na Fasihi ya Kiingereza peke yake bila kushurutishwa kufundisha somo jingine lolote mbali na kuwa vipengele vyote vya somo la Kiingereza vinapatikana pia katika somo la Kiswahili. Kwa hivyo, mwalimu anayefunza somo la Kiswahili hukabiliwa na kazi

maradufu. Isitoshe, katika hali kama hii mwalimu anayefunza Kiswahili hapati muda wa kutosha wa kuandaa na kuzama katika ufundishaji.

Mitazamo waliyonayo wanafunzi kuhusu somo la Kiswahili ambayo imetokana na sera za elimu na serikali imekuwa changamoto kubwa kwa walimu wa Kiswahili. Wanafunzi hawalithamini somo hili. Huliona tu kama somo la kuwasaidia katika mawasiliano na watu wa kawaida. Hali hii imetokea kwa sababu kozi nyingi zinazochukuliwa huwa za hadhi ya juu kama vile uwakili, udaktari na uhandisi na zinamhitaji mwanafunzi kufaulu mtihani wa Kiingereza ndipo aweze kudahiliwa katika vyo vikiu. Kiswahili hupuuza na kuzingatiwa tu katika kozi zinazoonekana kuwa za hadhi ya chini, kama vile ualimu.

Wasimamizi wa shule nyingi huwa na mitazamo hasi kuhusu lugha ya Kiswahili, ambapo huunda sera za lugha shuleni zinazoonekana kukipa Kiingereza siku nyingi za kutumiwa katika wiki kuliko Kiswahili na hivyo kuwafanya wanafunzi waone kuwa ni lugha muhimu na yenye hadhi ya juu kuliko Kiswahili. Wazazi nao kwa upande mwingine, huwanunulia watoto wao vitabu vya hadithi vya Kiingereza ili kuboresha namna wanavyozungumza na kuandika Kiingereza na kupuza Kiswahili. Bamgbose (2000) anasema kuwa suala la mitazamo ni nyeti sana. Lugha za Kiafrika katika elimu hazipewi hadhi zinazostahili. Anaendelea kusema kuwa wazazi hupendelea Kiingereza kuliko lugha za Kiafrika. Walimu wanaofundisha masomo ya lugha za Kiafrika hudharauliwa. Haya yote yakijumuishwa pamoja yanakuwa na athari hasi kwa mwanafunzi kuhusu Kiswahili, hivyo hutatiza ufundishaji wake.

Macaro (2001:28-33) anaorodhesha tofauti kadha wa kadha zinazoweza kuwapo baina ya wanafunzi. Baadhi ya tofauti anazoeleza ni mielekeo, motisha, umri, jinsia, hulka na mazingira ya wanafunzi. Katika baadhi ya maelezo anayotoa kama vile kuhusu motisha anasema kuwa mwanafunzi aliye na motisha ya kujifunza lugha ndani yake hufanikiwa zaidi ya yule anayetegemea kupewa motisha kutoka kwenye mazingira yake. Inabainika wazi kuwa idadi kubwa ya wanafunzi hawana motisha ya kujifunza kwa njia bora zaidi lugha ya Kiswahili, kwa kuwa huona kuwa hakuna cha ziada cha kujifunza kwa vile kinazungumzwa na kila mtu. Pamoja na hilo, Macaro anaeleza pia kuwa katika darasa, wanafunzi wa kike huelekea kushiriki kwa kuweka mikakati zaidi ya kujifunza lugha kuliko wanafunzi wa kiume. Jambo hili linadhihirika katika matokeo ya mitihani ya kitaifa nchini ambapo shule za wasichana hufanya vizuri zaidi katika mitihani ya lugha ya Kiswahili (Moochi, Barasa na Ipara, 2013).

Vilevile, shule za binafsi zimechangia sana katika matatizo ya ufundishaji wa Kiswahili katika shule za upili. Usajili wa wanafunzi katika shule hizi huanza

mtoto akiwa na umri wa kati ya mwaka mmoja na mitatu na kulazimika kupitia katika madarasa matatu au manne ya chekechea kabla ya kufika darasa la kwanza. Lugha inayotumiwa kuwafundishia katika madarasa hayo huwa ni Kiingereza peke yake. Kiswahili huwa hakifundishwi kamwe kwa hivyo watoto hushinda shule mchana kutwa katika mazingira ambamo matumizi ya lugha ya Kiingereza huzingatiwa. Kwa mujibu wa Mackey (2006), Brown (2007) na Krashen (1982), watoto wa chini ya miaka kumi na miwili hujifunza lugha ngeni kwa urahisi na haraka zaidi kuliko watu wazima. Matumizi haya ya lugha ya Kiingereza miongoni mwa watoto hawa hutatiza ufundishaji na ujifunzaji wa Kiswahili baadaye. Kwani ufundishaji wa somo la Kiswahili huanza katika darasa la kwanza ikiwa tayari mifumo ya mofolojia na sintaksia ya Kiingereza ishakita katika akili za watoto na hivyo kuathiri ufundishaji wa Kiswahili.

Changamoto zinazoukabili ufundishaji wa Kiswahili huhitilafiana kutoka eneo moja la nchi hadi jingine. Walimu wanaofundisha katika maeneo ya mashambani wana changamoto zao tofauti na wanaofundisha mijini. Wengi wa wanafunzi wa mashambani hufunzwa Kiswahili kama lugha yao ya pili. Matatizo yao mengi huwa ya kimatamshi, kisarufi na kimsamiati kwa sababu ya athari za lugha ya kwanza. Ufundishaji wa Kiswahili katika shule za mijini una changamoto kemkemu. Mbali na athari za lugha za kwanza za wanafunzi kutoka jamii mbalimbali, kuna tishio la *sheng* na mielekeo hasi kuhusu Kiswahili waliyorithi katika shule walizotoka za msingi, hususan za binafsi. Imebainika kuwa katika matokeo ya mitihani ya Kiswahili ya kitaifa wanafunzi wa shule za mashambani hufaulu zaidi kuliko wale wa shule za mijini. Wanafunzi wa mashambani huweza kufaulu vizuri kwa sababu hupokea Kiswahili katika mazingira ya darasani na isitoshe kile wanachozungumza katika mazingira ya nje ya darasa huwa hakina athari nyingi za lugha ya mitaani.

Kenya ni nchi ya wingilugha kama zilivyo nchi nyingi duniani. Watoto wengi wanakuzwa katika mazingira ambamo wanakuwa na uwezo wa kuzungumza lugha zaidi ya moja. King katika Fasold na mwenzake (2006: 222-223) anasema kuwa kufikia miaka ya sitini watafiti wengi wa kisaikolojia walihusisha uwililugha na uwezo wa chini wa utambuzi. Lakini baada ya uchunguzi zaidi iligunduliwa kuwa, wanauwili lugha wana ujuzi wa lugha kama mfumo pamoja na uwezo wa kimawazo. Hata hivyo, wingilugha ni tishio kwa ufundishaji wa Kiswahili kwa kuwa wanafunzi hukabiliwa na hatari ya kuchanganya ndimi.

3.0 Hitimisho

Katika ufundishaji wa Kiswahili nchini Kenya, changamoto zilizodhihirika ni ukosefu wa vifaa vya kufundishia, sera ya elimu inayopendelea lugha ya Kiingereza, matumizi ya lugha ya Kiingereza katika shule binafsi, na mielekeo hasi ya wanafunzi dhidi ya Kiswahili. Hivyo basi, serikali ihakikishe kuwa vifaa vya kufundishia vinanunuliwa na fedha zingine zitengwe kwa ziara za nyanjani kwa masomo ya nje. Isitoshe, masomo ya Kiswahili yanaweza kufundishwa kwa mbinu ya kimawasiliano zaidi kwa kununua vitabu vingi vya kiada na kutumia miktadha ya nje ya darasa kujifunzia. Vilevile, serikali iunde sera itakayozingatia usawa wa lugha zote mbili, yaani Kiingereza na Kiswahili. Hili ni pamoja na kukipa Kiswahili idadi sawa ya vipindi vya kufundisha kama vile vya Kiingereza, kuruhusu fasihi na lugha kufundishwa kama masomo mawili tofauti na kubadilisha mielekeo ya wanafunzi kwa kukifanya mojawapo ya somo la lazima kwa mwanafunzi atakayesomea kozi kama vile uhandisi na udaktari katika chuo kikuu.

Marejeo

- Balisidya, M.L. (1987). 'Tanzu na Fani za Fasihi Simulizi' katika *Mulika Juzuu la 19*, kur. 11-18. Dar-es-Salaam: TUKI.
- Bamgbose, A. (2000). *Language and Exclusion: The Consequences of Language Policies in Africa*. London: Transaction Publishers
- Brown, D.H. (2007). *Principles of Language Learning and Teaching*. San Francisco: Pearson Longman.
- Chimerah, R. (1998). *Kiswahili: Past, Present and Future Horizons*. Nairobi: Nairobi University Press
- Fasold, R. na Linton, J.C. (2006). 'Universal Properties of Language' katika Fasold, R. na Linton, J.C. (wah) *An Introduction to Languages and Linguistics*. New York: Cambridge University Press: pgs. 1-11
- King, K.A. (2006). 'Child Language Acquisition' katika Fasold, R. na Linton, J.C. (wah) *An Introduction to Languages and Linguistics*. New York: Cambridge University Press: pgs. 205 – 234
- Krashen, S.D. (1982). *Principles and Practice in Second Language Acquisition*. Newyork: Pergamon Press
- Macaro, E. (2001). *Learning Strategies in Foreign and Second Language Classrooms*. London: CPD, Ebbw Vale.
- Mackey, A. (2006). 'Second Language Acquisition' katika Fasold, R. na Linton, J.C. (wah) *An Introduction to Languages and Linguistics*. New York: Cambridge University Press. pgs. 433-462
- Mukhwana, A. (1995). 'Kiswahili Sanifu: Je Kipo?' katika *Baragumu*, Juzuu la 2 Nam. 1 & 2 kur.18-24
- Richards, J.C. & Rodgers, T.S. (1986). *Approaches and Methods in Language Teaching*. New York: Cambridge University Press
- Moochi, C.N. et al. (2013). 'Performance Differences & Gender in Kiswahili Creative Writing: A case Study of Selected Secondary Schools in Nyamira

County, Kenya'. *The Journal of Pan African Studies*, vol. 6, no.4, Sept. 2013, pgs. 37 -52

Sure, K. and Webb, V. (2002).. 'Languages in Competition'. In Sure, K. and Webb, V. (eds.), *African voices: An Introduction to the Languages and Linguistics of Africa*. Cape Town: Oxford University Press.